

Lehet-e a magyar nyilvánosságban a politika világáról a publicisztika és az ezzel egyre aggasztóbban együttjáró propagandista kinyilatkoztatások, apológiák műfaján túlemelkedve is beszélni? Ha másért nem, hát ennek az „alkalmazott tudásszociológiai” kérdésnek a gyakorlati megválaszolása érdekében már érdemes volna politikafilozófiai szövegek közlésébe fogni.

*Szerencsére a hazai bölcelet számos kiválósága érdemi szakmai munkát folytat ezen a területen, így a tanulmányok önértéke is indokolja, hogy ez a tematika kellő súlyt kapjon folyóiratunkban. Ezért volt megtisztelő, hogy az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2001. november 23-án megrendezett, H. L. A. Hart jogfilozófiájának alapkérdéseit tárgyaló **Mérték és egyensúly** című konferencia anyaga-
it megjelentethetjük. A jelen számunkban közölt tanulmányokat a következő számban két további előadás, valamint Hart néhány saját szövege és róla szóló írások követik. Mindehhez a tanácskozási szervezőjének, Cs. Kiss Lajosnak a bevezetőjét ajánljuk a Tisztelt Olvasó figyelmébe.*

Cs. Kiss Lajos

BEVEZETŐ

H. L. A. Hart angol jogász és filozófus a XX. századi angolszász jogelmélet legjelentősebb képviselője volt. Munkássága fordulópontot jelentett az angol elméleti jogi gondolkodás fejlődésében, s különleges helyet foglal el a kontinentális jogbölceletben is.

Vállalkozásának eredetisége részben elméletének módszertani újszerűségében, részben a jog lényegi jellemzőinek megragadására törekvő jogbölceleti irányzatok szélsőségeinek mérséklésében áll. Az utóbbi vonatkozásban, egy túlzásoktól mentes általános elmélet megfogalmazására törekedve, szintézist teremtett egyfelől a formalizmus és a realizmus, másfelől a jogász normativizmus és a szociológiai jogelmélet között, s miközben elmélete a jogi pozitívizmus hagyományait folytatta, a közvetítés lehetőségeit kutatta a jog pozitívista és a természetjogi szemlélet viszonyában is. Ez a törekvés jellemezte szakjogtudományi, például a büntetés céljait elemző írásait is, amelyekben egyebek mellett a megtorlás és a hasznosság elvét követő büntetésemléletek közötti középutat kereste. Az oksági kapcsolatok jogban játszott szerepének tisztázásával hozzájárult számos magánjogi kérdés tisztázásához, a jog és erkölcs viszonyát elemző műveivel pedig előmozdította, hogy az angol jog mind több területén teret nyerjen az egyén szabadsága iránti tisztelet.

Termékeny vitákat kiváltó megközelítéseiben az elismerési szabályról szóló elmélete játszott központi szerepet, amely a jog empirikus és normatív, pozitívista és természetjogi értelmezéseinek funkcionista összekapcsolásával kívánta megválaszolni a jogi érvényesség természetére, valamint a jog és erkölcs viszonyára vonatkozó alapvető kérdést. A jog elméletét a gyakorlati jogász és a filozófus nézőpontjainak egymásra vonatkoztatásával megalkotó, az elmélet meggyőző erejét a működő belső jogrendszerek tapasztalataival igazoló harti jogfilozófia – az angol jogrendszerben végbemenő liberalizálási folyamatokkal párhuzamosan – nagymértékben hozzájárult az angol jogtudomány modernizálásához, reflexiósi szintjének emeléséhez és más jogi kultúrákhoz való csatlakozó képességének fokozásához is.

Módszertani szempontból Hart, az oxfordi nyelvfilozófia szellemében, következetes „nyelvi fordulatot” hajtott végre a jogelméletben. E nyelvi fordulat a jogtudományi megismerés módszerét és tárgyát illetően áttörte a klasszikus analitikus jogelmélet zárt, a jogot pusztán önmagában látó és láttató szemléletmódját. *A jog fogalmának megjelenése óta, amely Hart fő művének tekinthe-*

tő, magától értetődőnek számít, hogy az analitikus elmélet tiszta fogalomelemző módszere, mely egyszerű definíciókkal (*per genus et differentiam*) létrehozott általános lényegfogalmakkal kívánta meghatározni a jog jelenségét, alkalmatlan a jog „lényegi természetének” és szerkezeti elemeinek a megismerésére.

Hart szerint a jog létezése és megértése szempontjából konstitutív fogalmak jelentése nem határozható meg kielégítően a nem és faj megkülönböztetésére épülő hagyományos jelentéselemző módszerrel. Elvont és általános lényegfogalmak konstruálása helyett arra törekedett, hogy a *konstitutív* jogi fogalmak (szabály, jogosultság, kötelezettség, érvényesség stb.) jelentését a mindennapi természetes nyelv eredet és funkció összefüggéséből értse meg. Az értelmezésre szoruló jogi jelenség és az azt kifejező szó (fogalom) jelentését létszerűen és funkcionálisan egy átfogó nyelvi-kommunikatív és társadalmi-strukturális összefüggés „részeként” fogta fel, s ezért úgy látta, hogy az interpretáció csak *kontextuális* lehet. A kontextuális értelmezés, amely mindig a szót tartalmazó mondatra (szövegre, diskurzusra), illetve annak használati módjára – Hart megfogalmazásában külső és/vagy belső aspektusból tett kijelentésekre – vonatkozik, előfeltételezi és felfedi a szó (fogalom) jelentésének *funkcionalitását*, azt a jelentésben rejlő és a normatív szférán túlra mutató utalástöbbletet, amely lehetővé tette számára, hogy a jogot szociológiailag, azaz társadalmilag feltételezett reális rendszerként írja le. A jelentéselemzés módszerének korrekciójával nem csupán a jog mint ismerettárgy természetével kapcsolatos hagyományos felfogást értelmezte át (nevezetesen úgy, hogy a jogot társadalmi és politikai intézményként fogta fel, melyet csak a természetes nyelv kontextusából lehet megérteni), hanem ezzel együtt újrafogalmazta a jogfilozófia feladatát is. A jog konstitutív fogalmainak filozófiai meghatározása számára nem a nyelvi terápia, hanem a jogrendszer strukturális elemzésének eszköze volt. Nem arra törekedett, hogy „szabályként szolgáló meghatározást adjon a jogra, melynek segítségével lemérhető a szó alkalmazásának helyessége”, hanem arra, hogy feltárja a jogrendszernek, illetve azoknak a kapcsolatoknak a szerkezetét, melyek a jog és más társadalmi területek között állnak fenn. Jogfilozófiájának célja a jog mint komplex társadalmi-politikai intézmény értékmentes szociológiai struktúraelemzése

Hart életműve nem csupán a modern angolszász jogbölcseleti gondolkodás csúcspontja, hanem szerves része a közös – gazdasági, politikai, katonai – civilizációs szerkezetben újfajta egységgé integrálódó euroatlanti kultúrkör jogfilozófiai hagyományának is. Gondolkodása egyszerre igazodott az angolszász hagyományokhoz és nyitott volt az európai kontinens szellemi teljesítményeire. Ezt a nyitottságot jelzi többek között a Kelsennel és a skandináv realizmussal folytatott, egész életművén végigvonuló polémiája, s e nyitottságot ismerik el a német társadalom- és jogelmélet azon képviselői, akik szerint – Kelsen neokantiánus pozitívizmusa mellett – szisztematizáló igénnyel Hart analitikus gyökerű mérsékelt szociológiai jogelmélete ragadta meg először a jog önreferencialitásának problémáját, és írta le a jogot önszabályozó és önfelépítő, azaz funkcionálisan autonóm társadalmi részrendszerként. A látásmód eredetisége, az életmű tematikai horizontjának szélessége, a nagy művek problémafelvetéseinek mélysége és szintézisre való nyitottsága folytán Hart jogfilozófiája egyszerre tekinthető az angolszász jogi hagyományok folytatásának és az összeurópai hagyomány kritikai továbbgondolásának, gazdagításának.

Világosság
2002/10–12

Cs. Kiss Lajos:
Bevezető